

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

БУШНЄВ ЮРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 377.8.017.4:374]043.3)

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Козлова Олена Григорівна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри менеджменту освіти
та педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Курок Віра Панасівна,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
завідувач кафедри технологічної
і професійної освіти;

кандидат педагогічних наук
Бухун Андрій Григорович,
Національна академія
Національної гвардії України,
заступник начальника факультету
економіки та менеджменту.

Захист відбудеться 12 липня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 214.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано 12 червня 2018 року.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. В. Михайличенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. У сучасних умовах розвитку громадянського суспільства в Україні, реалізації євроінтеграційних інтенцій суспільства, модернізації освітньої галузі проблема професійної підготовки педагогічних працівників і формування їхньої громадянської позиції набуває особливої актуальності. Реалії сьогодення вносять свої корективи в підготовку майбутніх педагогів. На часі формування відповідальних фахівців з активною громадянською позицією, які усвідомлюють власний громадянський обов'язок, свою роль у соціумі, проявляють підвищений інтерес до гострих суспільно-політичних питань. Варто наголосити, що для вчителів високий рівень громадянської свідомості є не лише елементом загальної культури, а й показником професійної компетентності, передумовою успішної реалізації завдань Концепції «Нової української школи» (2017 р.).

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується положеннями законів України: «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Державної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993 р.), положеннями Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2002 р.), Національної рамки кваліфікацій (2011 р.), Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013 р.), Концепції «Нова українська школа» (2017 р.). Конкретизацією означених документів слугують Накази МОН України та інші нормативні регламентувальні акти Міністерства освіти і науки України, в яких визначено вимоги до якості професійної підготовки майбутніх учителів.

Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти відображено в науковому доробку вчених, а саме: проблеми філософії професійної освіти (В. Андрущенко, О. Базалук, Г. Васянович, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень та ін.), педагогіки вищої школи (С. Вітвицька, М. Дробноход, О. Єременко, В. Курок, Г. Ніколаї, В. Ортинський, А. Сбруєва, А. Ткаченко, Т. Туркот та ін.); формування професіоналізму вчителя (В. Бугрій, О. Лобова, Ю. Лянной, О. Міхеєнко, О. Устименко-Косоріч, О. Семенов, Л. Філіпова, О. Чашечникова та ін.); формування педагогічної майстерності і творчості (Є. Барбіна, А. Бойко, І. Зязюн, М. Лазарев, О. Отич, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.); психолого-педагогічні основи громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, С. Кузікова та ін.); громадянськість як важлива риса становлення особистості (Ю. Завалевський, О. Сухомлинська та ін.); виховання громадянина як необхідної умови розвитку громадянського суспільства (О. Алексєєва, В. Безродна, Г. Дмитренко, В. Дубровський, О. Заболотна, П. Ігнатенко, Ю. Іщенко, О. Михайличенко, М. Михайліченко, О. Огієнко, С. Рябов та ін.); особливості виховання громадянськості як інтегративної якості (А. Бухун, Т. Гребеник, О. Козлова, О. Косарева, Н. Чернуха та ін.); педагогічні умови громадянського виховання особистості (Є. Берднікова, І. Бех, І. Молодцова та ін.); педагогічні засади формування громадянської позиції студентської молоді (О. Кафарська, О. Кирилович, Н. Курилюк, В. Курок, В. Сипченко, М. Чельцов та ін.); шляхи формування громадянської позиції особистості в системі громадянського виховання (П. Вербицька, І. Молодцова, О. Сухомлинська, М. Чельцов та ін.); зміст громадянської позиції як важливого складника

професійної готовності майбутніх учителів (О. Гомонюк, В. Плахтеєва, А. Сігова С. Ткачов та ін.); керівництво громадянським вихованням студентів (Т. Гребеник, О. Козлова та ін.).

Аналіз наукових педагогічних джерел засвідчив, що такий важливий аспект в освіті, як формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки не став предметом спеціального дослідження. Необхідність наукового опрацювання формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу зумовлено потребою в розв'язанні низки *суперечностей* у системі професійної підготовки майбутніх учителів між: вимогами держави до системи вищої педагогічної освіти щодо підготовки майбутніх учителів з високим рівнем громадянськості та відсутністю цілісної моделі формування означеної якості у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу у процесі професійної підготовки; потребою закладів освіти в учителях з високим рівнем сформованості громадянської позиції та недостатнім обґрунтуванням педагогічних умов формування громадянської позиції у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки; сучасним запитом держави до професійної підготовки вчителів нового покоління з високою громадянською позицією та недостатньою розробленістю методичного забезпечення означеної якості.

Отже, актуальність проблеми дослідження, недостатня її теоретична розробленість, необхідність усунення виокремлених суперечностей, соціальна та практична значущість, необхідність пошуку нових моделей та педагогічних умов її реалізації зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Інноваційні підходи до управління якістю освіти» (реєстраційний номер 0113U004660). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 7 від 27.01.2014 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Мета дослідження полягає в розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати поняттєвий апарат дослідження проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів.
2. Виявити стан розробленості проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в теорії та практиці професійної підготовки.
3. Розробити та теоретично обґрунтувати модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності

педагогічного коледжу та обґрунтувати педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки.

4. Розробити методичне забезпечення моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки.

5. Експериментально перевірити ефективність моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів у педагогічному коледжі.

Предмет дослідження – модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки.

Для досягнення мети і розв'язання окреслених завдань використано такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз та систематизація наукової думки – з метою обґрунтування необхідності формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та виявлення стану розробленості досліджуваної проблеми; термінологічний аналіз – для визначення сутності і змісту ключових понять дослідження; порівняльно-зіставний аналіз і класифікація для визначення структурних компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів; структурно-логічний аналіз для обґрунтування педагогічних умов формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу; моделювання – для розробки моделі та педагогічних умов формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки; систематизація, узагальнення та структурування – для розробки методичного забезпечення моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки; узагальнення;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, тестування, бесіди, спостереження) з метою з'ясування рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів; спостереження за позанавчальною діяльністю; аналіз педагогічного досвіду формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) для визначення рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів та перевірки ефективності моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки;

– *методи математичної статистики* для визначення статистичної значущості отриманих під час педагогічного експерименту результатів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* цілісно розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки, що охоплює

концептуально-цільовий (мета, методологічні підходи, принципи, чинники, компоненти), змістово-організаційний (зміст, етапи, форми, методи, методичне забезпечення), діагностично-оцінний (критерії, показники, діагностичний інструментарій, рівні, результат) блоки та обґрунтовано педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки (сприятливе середовище, спрямоване на посилення мотивації учасників процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу; спрямованість змісту позанавчальних заходів на формування громадянської позиції майбутніх учителів у педагогічному коледжі; діагностика динаміки формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу) та експериментально перевірено їх вплив на рівень сформованості досліджуваного феномену;

уточнено зміст понять «громадянська позиція учителя», «формування громадянської позиції майбутнього вчителя педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки», «сформованість громадянської позиції майбутнього вчителя»;

удосконалено методичне забезпечення формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки;

подальшого розвитку набули теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічному коледжі; форми, методи формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробленні та впровадженні в процес професійної підготовки майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу методичного забезпечення, а саме: дорожньої карти формування громадянської позиції майбутніх учителів; план діяльності студентського об'єднання «Громадянська позиція сучасного учителя»; програми авторського спецкурсу для викладачів, педагогічних працівників, наставників академічних груп та представників студентського самоврядування «Формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності».

Результати дослідження можуть бути використані в системі професійної підготовки та розвитку вчителів, у освітньому процесі педагогічних коледжів, у діяльності органів студентського самоврядування, у роботі методичних об'єднань наставників академічних груп, у самовиховній роботі студентської молоді, у професійному самовдосконаленні майбутніх учителів, у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Результати наукового дослідження **впроваджено** в освітній процес закладів вищої освіти, а саме: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/593 від 11.04.2018 р.); Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (довідка № 956/01-60/33 від 29.03.2018 р.); Вищий комунальний навчальний заклад «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка» Житомирської обласної ради (довідка № 233 від 04.04.2018 р.); Комунальний вищий навчальний заклад «Корсунь-Шевченківський педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради» (довідка № 139 від 14.03.2018 р.); Вищий

комунальний навчальний заклад Сумської обласної ради «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка» (довідка № 195 від 31.03.2018 р.); Вищий комунальний навчальний заклад Сумської обласної ради «Путивльський педагогічний коледж імені С. В. Руднева» (довідка № 10-10/61 від 14.03.2018 р.); Університетський коледж Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 106 від 12.03.2018 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у: розробці, теоретичному обґрунтуванні моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів та її методичного забезпечення у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки [1]; теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки [6]; характеристиці положень концепції нової української школи в контексті аналізу стану розробленості досліджуваної проблеми [8].

Апробація отриманих результатів дослідження Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема *міжнародних*: «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія сучасної молоді» (Суми, 2014), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2014, 2015, 2016, 2017), «Наукові здобутки студентів і магістрантів – освіті XXI століття» (Полтава, 2015), «Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи» (Суми, 2016), «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика» (Полтава, 2016), «Музична і хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства» (Одеса, 2016, 2017), «Естетичні орієнтири дошкільної і початкової освіти: теорія та практика» (Суми, 2017), «Інноваційні підходи до виховання учнів козацьких класів і хортингістів у навчальних закладах» (Суми, 2017); *всеукраїнських із міжнародною участю*: «Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті» (Суми, 2016), «Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті» (Суми, 2018); *всеукраїнських*: «Інноваційні підходи до виховання учнів козацьких класів у загальноосвітніх закладах України» (Суми, 2014), «Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей» (Суми, 2014), «Пріоритети у змісті й структурі сучасної початкової освіти в умовах трансформаційних змін» (Черкаси 2017); *регіональних*: «Наукові пошуки молодих учених» (Суми, 2014), науково-методичній конференції Конотопського інституту Сумського державного університету (Конотоп, 2015, 2017). Результати й висновки роботи обговорювалися та здобули позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 16 наукових праць (з них 13 – одноосібних), зокрема, 1 монографія, 7 статей у фахових виданнях України, 1 стаття у закордонному виданні (Чехія), 2 статті в інших наукових виданнях, 5 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій та семінарів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (274 найменувань, з них 12 іноземними мовами), 17 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 309 сторінок, з яких основного тексту – 197 сторінки. Робота містить 23 таблиці та 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету і завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, охарактеризовано особистий внесок дисертанта, подано відомості про впровадження та апробацію отриманих результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки»** – схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів; виявлено стан розробленості проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в теорії та практиці професійної підготовки; визначено й обґрунтовано структуру громадянської позиції майбутнього вчителя; виявлено чинники, що визначають особливості формування громадянської позиції майбутніх учителів.

Використання системного підходу дозволило узагальнити погляди науковців на поняття «громадянська позиція» як комплекс якостей, потреб, вчинків (Н. Капустин, Д. Кримов), інтегративна система відношень особистості (М. Рязанова), якість особистості (М. Павленко), складне системне утворення (О. Кирилович), домінуюча сфера особистісної характеристики (П. Баранов), різні аспекти відносин (А. Шаленов), інтегративну систему ставлень особистості (М. Рязанова), сформованість певної системи стосунків (Є. Болотина), системне явище, що відображає ступінь інтеграції відносин людини до суспільства, держави, в якій вона проживає, на емоційному, раціональному й поведінковому рівнях (А. Сігова), інтегрована якість особистості (О. Дьоміна, Є. Казаєва, Г. Грявцева), особистісна якість, характерною особливістю якої є високий рівень громадянської культури (О. Кафарська), складне інтегральне утворення, що визначає готовність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки в суспільно-політичній та професійній діяльності (О. Шестопалюк), складник професійної компетентності майбутніх учителів (М. Михайліченко, О. Шестопалюк), складне соціально-психологічне утворення, що може розглядатися з погляду змісту, суспільної значущості, дієвого прояву в життєдіяльності особистості (Н. Нікітіна).

Аналіз та узагальнення наукового доробку вітчизняних та зарубіжних учених дали змогу уточнити зміст поняття «громадянська позиція майбутнього вчителя» як інтегративної соціально значущої якості, що включає сформованість ціннісних орієнтацій та мотивів до розвитку громадянського суспільства, знання функціональної громадянської освіченості, прагнення до саморозвитку, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства та готовність до формування громадянської позиції учасників освітнього процесу в професійній діяльності.

Використання теоретичних методів аналізу, систематизації та узагальнення широкого кола наукових джерел дозволили конкретизувати концептуальні підходи до трактування поняття «формування громадянської позиції майбутнього вчителя», зокрема, як процес систематичного, планомірного впливу на особистість (М. Павленко), комплекс виховних чинників з метою прищеплення

ціннісних орієнтирів, опанування громадянськими знаннями, вміннями та навичками громадянської поведінки (О. Кафарська).

Використання термінологічного аналізу дозволило уточнити поняття «формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки». З'ясовано, що досліджуваний феномен являє собою процес систематичного, планомірного впливу на особистість, комплекс виховних чинників з метою розвитку ціннісних орієнтирів, опанування громадянськими знаннями, вміннями і навичками громадянської поведінки в майбутній професійній діяльності.

Систематизація й узагальнення теоретичних надбань та практичного досвіду діяльності вітчизняних закладів вищої освіти дозволили виокремити чинники, що визначають особливості формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу: особливості професійної підготовки майбутніх учителів педагогічного коледжу, вікові та індивідуальні особливості майбутніх учителів педагогічного коледжу, виховні можливості педагогічного коледжу щодо формування активної громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній роботі педагогічного коледжу, громадянська позиція педагогічного колективу педагогічного коледжу.

Вивчення нормативно-правових актів, що регламентують діяльність педагогічних коледжів, дозволило констатувати, що практико-орієнтований підхід до організації освітнього процесу вирізняє їх з-поміж інших педагогічних закладів освіти та зумовлює необхідність розглядати формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу як складову їх професійної підготовки.

«Сформованість громадянської позиції майбутнього вчителя» подано як результат процесу формування означеної інтегративної якості здобувача педагогічної освіти, що виявляється в наявному його ресурсі щодо прояву соціального включення до професійної діяльності та до процесу побудови громадянського суспільства.

На основі системного аналізу виокремлено взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти громадянської позиції майбутнього вчителя, а саме: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-інформаційний, діяльнісно-поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів; умотивованість студентів до оволодіння обраним фахом, до педагогічного самовдосконалення, до розвитку громадянського суспільства; наявність у майбутніх фахівців пізнавального інтересу до проблем держави; прагнення до створення власного професійного іміджу.

Знаннєво-інформаційний компонент охоплює сформованість знань функціональної громадянської освіченості, системи громадянських понять, суспільних норм і принципів, прояв зацікавленості у вивченні історії української держави та рідного краю, обізнаність із сучасними тенденціями розвитку держави, знання й повагу до символів держави, сформованість психолого-педагогічних та методичних знань з фаху, оперування знаннями з організації позанавчальної та громадської роботи, сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики.

До діяльнісно-поведінкового компонента віднесено здатність займати й відстоювати громадянську позицію, вміння застосовувати раціональні прийоми та

приймати виважені рішення, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства, прояв соціальної активності майбутніми вчителями, відстоювання власних поглядів і переконань.

Таким чином, у розділі подано особливості трактування ключових понять дослідження, уточнено поняття: «громадянська позиція майбутнього вчителя», «формування громадянської позиції майбутнього вчителя» та «сформованість громадянської позиції майбутнього вчителя»; з'ясовано чинники, що визначають особливості формування громадянської позиції майбутніх учителів; виокремлено компоненти громадянської позиції майбутніх учителів.

У другому розділі – **«Теоретико-методичні аспекти формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки»** – розроблено й теоретично обґрунтовано модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки, подано характеристику основних структурних компонентів та педагогічних умов її реалізації, розроблено методичне забезпечення досліджуваного процесу.

Використання методу моделювання дозволило розробити й обґрунтувати модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки (рис. 1). Складниками означеної моделі, яка зумовлена методологією системного, компетентнісного, акмеологічного, діяльнісного підходів, є блоки (концептуально-цільовий, змістово-організаційний та діагностично-оцінний), які знаходяться у взаємодії та взаємозв'язку.

Концептуально-цільовий блок розробленої моделі передбачає постановку мети, завдань, методологічних підходів формування громадянської позиції майбутніх учителів, дає уявлення про професійно-орієнтовану спрямованість позанавчальної діяльності в освітньому процесі педагогічного коледжу та чинники, що визначають особливості формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Виокремлено компоненти громадянської позиції майбутнього вчителя: мотиваційно-ціннісний, знаннево-інформаційний, діяльнісно-поведінковий.

Змістово-організаційний блок розкриває змістове наповнення процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу, що включає професійно-орієнтовані заходи формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та ґрунтується на взаємодії викладачів та студентів у процесі професійної підготовки. Визначено етапи формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу, а саме: мотиваційно-змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-підсумковий. Подано методи (загальні, специфічні) та методичне забезпечення процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів: дорожню карту формування громадянської позиції майбутніх учителів; план діяльності студентського об'єднання «Громадянська позиція сучасного вчителя»; програму авторського спецкурсу для викладачів, працівників, наставників академічних груп та представників студентського самоврядування «Формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності».

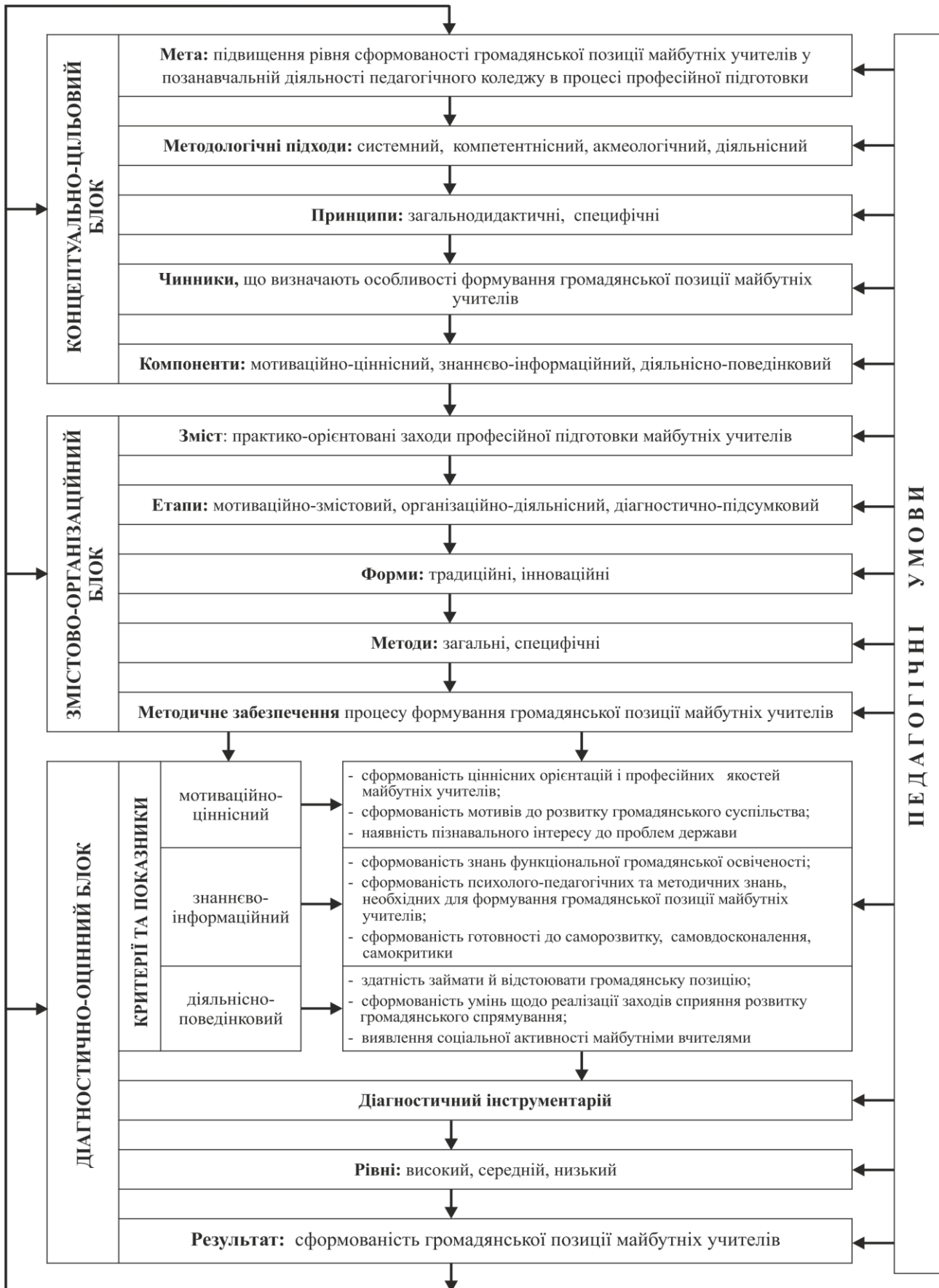

Рис.1. Модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки

Діагностично-оцінний блок включає діагностичний інструментарій щодо визначення рівня сформованості громадянської позиції майбутніх учителів. Виокремлено рівні сформованості означеної якості (високий, середній, низький), критерії оцінювання. З урахуванням структури громадянської позиції майбутніх учителів визначено однойменні компонентам критерії та показники його сформованості: мотиваційно-ціннісний (показники: сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів, сформованість мотивів до розвитку громадянського суспільства, наявність пізнавального інтересу до проблем держави); знаннєво-інформаційний (показники: сформованість знань функціональної громадянської освіченості, сформованість психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів, сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики); діяльнісно-поведінковий (показники: здатність займати й відстоювати активну громадянську позицію; сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства, прояв соціальної активності).

Використання компетентнісного та діяльнісного підходів дозволило розробити діагностичний інструментарій щодо виявлення сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності педагогічного коледжу, що охоплює методику «ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптована автором), методику «Мотивація професійної та громадської діяльності (К. Замфір) (адаптовано автором), тест смисложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтьєв) (адаптовано автором) для визначення рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компонента; анкету уявлень студентів щодо змісту понять, уживаних у процесі формування громадянської позиції майбутнього вчителя (розроблено автором), зовнішнє спостереження (протокол спостереження розроблено автором), тест-опитувальник розроблено автором для визначення готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики – щодо знаннєво-інформаційного компонента; анкету «Активна громадянська позиція майбутнього вчителя» (розроблено автором), критерії оцінювання звіту майбутнього вчителя за результатами реалізації власного проекту (промоакції) в позанавчальній діяльності (розроблено автором), аналіз портфоліо майбутнього вчителя для визначення рівнів сформованості діяльнісно-поведінкового компонента. Для узагальнення результатів діагностування використано розроблену автором картку діагностичної оцінки рівня сформованості громадянської позиції майбутнього вчителя.

На підставі структурно-логічного аналізу теоретичних і практичних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічних коледжах, стану сформованості їх громадянської позиції обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективне впровадження розробленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів, а саме: сприятливе середовище, спрямоване на посилення мотивації учасників процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності педагогічного коледжу; спрямованість змісту позанавчальних заходів на формування громадянської позиції майбутніх учителів у педагогічному коледжі; діагностика динаміки формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу.

Таким чином, у роботі розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та обґрунтовано педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки; розроблено методичне забезпечення моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки»** – експериментально перевірено ефективність моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічні умови її реалізації. Проаналізовано й узагальнено результати експерименту в процесі професійної підготовки.

Експериментальною роботою було охоплено 341 особу, з них: 218 студентів (контрольна група (КГ) – 106 осіб, експериментальна (ЕГ) – 112 осіб); викладачів (59 осіб), представники адміністрації педагогічних навчальних закладів (16 осіб), наставники академічних груп (21 особа), представники студентського самоврядування (15 осіб) та представники громадських організацій (12 осіб).

Для перевірки ефективності розробленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки було проведено класичний педагогічний експеримент, що відбувався в природних умовах на базі закладів вищої педагогічної освіти: Вищий комунальний навчальний заклад «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка» Житомирської обласної ради; Комунальний вищий навчальний заклад «Корсунь-Шевченківський педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»; Вищий комунальний навчальний заклад Сумської обласної ради «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка»; Вищий комунальний навчальний заклад Сумської обласної ради «Путивльський педагогічний коледж імені С. В. Руднева»; Університетський коледж Київського університету імені Бориса Грінченка. Дослідження тривало впродовж 2014–2017 років та передбачало проведення: констатувального, формувального, контрольного етапів педагогічного експерименту.

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав вивчення й аналіз стану розроблення проблеми дослідження; розроблення програми і методики дослідження; визначення компонентів досліджуваного процесу, критеріїв, показників та рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів; формування експериментальних та контрольних груп студентів; проведення констатувального зрізу.

Результати констатувального етапу засвідчили недостатній рівень сформованості громадянської позиції майбутніх учителів за кожним компонентом, що пояснюємо низьким рівнем організації означеного процесу в позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

Проведення формувального експерименту відбувалося у три етапи: мотиваційно-змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-підсумковий.

Мотиваційно-змістовий етап передбачав формування позитивного ставлення й інтересу до професії, встановлення стійких мотивів майбутніх учителів до прояву суб'єктної позиції щодо участі в позанавчальній діяльності, що забезпечувало формування громадянської позиції. Проведено підготовчі заходи щодо впровадження розробленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів та педагогічних умов її реалізації, а саме: тематичні адміністративні та методичні наради, методичні об'єднання наставників академічних груп, засідання циклових комісій, старостати, засідання органів студентського самоврядування, що дозволило виявити потенційні можливості учасників освітнього процесу педагогічного коледжу щодо створення середовища, сприятливого для формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності. Визначено та внесено відповідні зміни в документи, що регламентують позанавчальний процес закладу вищої освіти (план виховної роботи, план роботи відділення, план роботи циклових комісій, план діяльності методичного об'єднання наставників академічних груп, план діяльності об'єднань за інтересами, план роботи практичного психолога, план діяльності студентського самоврядування тощо); впроваджено в освітній процес авторський спецкурс для викладачів спеціальних дисциплін, працівників закладу, наставників академічних груп та представників студентського самоврядування «Формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності». Використання акмеологічного підходу стало підґрунтям для проведення тематичних інформаційних та практичних занять, що дозволило збагатити слухачів знаннями щодо змісту, форм, методів, специфіки формування громадянської позиції майбутніх учителів та методики діагностування рівнів її сформованості.

На мотиваційно-змістовому етапі впроваджено комплекс заходів: інформаційні збори студентського активу педагогічного коледжу та майбутніх учителів «Я і моя професія», форуми за участю вчителів-практиків, представників громадських організацій, «Відкрита трибуна», «Громадянська позиція: можливості реалізації», оформлено інформаційний блог «Громадянська позиція майбутнього вчителя» в закладах вищої освіти та відповідні сторінки в групах соціальних мереж тощо. Це сприяло осмисленню особистісних цінностей майбутніх учителів, їхніх професійних потреб; формуванню прагнень до оволодіння новими знаннями з педагогіки та громадянської освіченості, до підвищення рівня власного професіоналізму, самовдосконалення, рівня престижності, статусу та сформованості власної громадянської позиції. Використання системного та діяльнісного підходів забезпечило взаємозв'язок навчальних занять і позанавчальних заходів громадянської спрямованості у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Використання компетентнісного підходу дозволило спрямувати організаційно-діяльнісний етап на підвищення рівня сформованості всіх визначених компонентів громадянської позиції майбутніх учителів. Основою реалізації завдань означеного етапу стало збагачення заходами громадянської спрямованості планів позанавчальної діяльності; впровадження в позанавчальний процес авторського плану діяльності студентського об'єднання «Громадянська позиція сучасного вчителя» та організація позанавчальних заходів.

З'ясовано, що в рамках занять студентського об'єднання відбувалося поглиблення, узагальнення та систематизація знань, удосконалення вмінь та навичок як підґрунтя сформованості громадянської позиції майбутніх учителів, спроможності щодо їх застосування під час позанавчальних заходів педагогічної практики.

Діагностично-підсумковий етап було зорієнтовано на поточне діагностування рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів за показниками компонентів громадянської позиції, за необхідності відбувалося коригування певних заходів та планів, що фіксувалося в картці діагностичної оцінки рівня сформованості громадянської позиції майбутнього вчителя.

На контрольному етапі дослідження здійснено підсумковий контроль рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів. Констатовано, що сформованість громадянської позиції майбутніх учителів визначено як відповідність мотиваційно-ціннісному, знаннево-інформаційному та діяльнісно-поведінковому критеріям за відповідно визначеними в роботі показниками.

Використання розробленого діагностичного інструментарію дозволило визначити рівні сформованості громадянської позиції, виявити динаміку рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки, що подано в таблиці 1.

У ході педагогічного експерименту виявлено значне зменшення кількості здобувачів вищої педагогічної освіти ЕГ із низьким рівнем сформованості всіх компонентів, водночас збільшилася кількість майбутніх учителів ЕГ, які мають високий рівень сформованості компонентів громадянської позиції. Констатовано збільшення за показниками: сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів – на 7%, сформованість мотивів до розвитку громадянського суспільства – на 10%, наявність пізнавального інтересу до проблем держави – на 8%, сформованість знань функціональної громадянської освіченості – на 9%, сформованість психолого-педагогічних та методичних знань необхідних для формування громадянської позиції майбутніх учителів – на 5%, сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики – на 11%, здатність займати й відстоювати громадянську позицію – на 11%, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства – на 14%, прояв соціальної активності майбутніми вчителями – на 12%. У контрольній групі відбулися незначні зміни: позитивна динаміка складає від 1% до 3%. Отже, з'ясовано, що в ЕГ зафіксовано позитивну динаміку сформованості громадянської позиції.

Для підтвердження статистичної достовірності результатів експерименту було використано метод математичної статистики – критерій згоди Пірсона ($\chi^2_{\text{критич.}} = 5,99$).

Таким чином, проведене дослідження свідчить про ефективність запропонованої моделі й педагогічних умов її реалізації та доводить обґрунтованість розробленого методичного забезпечення формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки в педагогічному коледжі.

**Динаміка змін рівнів сформованості громадянської позиції
майбутніх учителів у експериментальних і контрольних групах
протягом експерименту (%)**

Компоненти	Показники	Рівні	ЕГ (112 осіб)		КГ (106 осіб)		Порівняння КГ і ЕГ за критерієм χ^2 (достовірність)	
			Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап
Мотиваційно-ціннісний	сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів	високий	17	24	16	17	0,16	13,81
		середній	52	65	54	56		
		низький	31	11	30	27		
	сформованість мотивів до розвитку громадянського суспільства	високий	11	21	13	16	0,73	8,54
		середній	57	63	53	55		
		низький	32	16	34	29		
	наявність пізнавального інтересу до проблем держави	високий	17	25	18	19	0,16	10,10
		середній	51	61	49	53		
		низький	32	14	33	28		
Знавство-інформаційний	сформованість знань функціональної громадянської освіченості	високий	18	27	17	17	0,17	13,58
		середній	41	52	43	46		
		низький	41	21	40	37		
	сформованість психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для формування громадянської позиції майбутніх учителів	високий	23	28	22	23	0,22	9,62
		середній	54	62	53	54		
		низький	23	10	25	23		
	сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики	високий	13	24	12	14	0,21	12,57
		середній	34	44	36	39		
		низький	53	32	52	47		
Діяльнісно-поведінковий	здатність займати й відстоювати громадянську позицію	високий	8	19	9	10	0,40	20,25
		середній	24	42	26	30		
		низький	68	39	65	60		
	сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства	високий	10	24	11	14	0,24	19,25
		середній	33	46	31	35		
		низький	57	30	58	51		
	прояв соціальної активності майбутніми вчителями	високий	9	21	7	11	0,79	19,97
		середній	49	59	48	50		
		низький	42	20	45	39		

Узагальнення теоретичного пошуку та експериментальної перевірки моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки дозволило сформулювати такі **висновки**:

1. Схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження. Узагальнено погляди науковців на поняття «громадянська позиція» як комплекс якостей, потреб, вчинків, інтегративна система відношень особистості, якість особистості, складне системне утворення, домінуюча сфера особистісної характеристики, різні аспекти відносин, інтегративна систему ставлень особистості, сформованість певної системи стосунків, системне явище, що відображає ступінь інтеграції відносин людини до суспільства, держави, в якій вона проживає, на емоційному, раціональному й поведінковому рівнях, інтегрована якість особистості,

особистісна якість, характерною особливістю якої є високий рівень громадянської культури, складне інтегральне утворення, що визначає готовність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки в суспільно-політичній та професійній діяльності, складник професійної компетентності майбутніх учителів, складне соціально-психологічне утворення, що може розглядатися з погляду змісту, суспільної значущості, дієвого вияву в життєдіяльності особистості.

«Громадянську позицію майбутнього вчителя» визначено як інтегративну соціально значущу якість, що включає сформованість ціннісних орієнтацій та мотивів до розвитку громадянського суспільства, знання функціональної громадянської освіченості, прагнення до саморозвитку, сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку громадянського суспільства та готовність до формування громадянської позиції учасників освітнього процесу в професійній діяльності.

Уточнено поняття «формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки». З'ясовано, що досліджуваний феномен являє собою процес систематичного, планомірного впливу на особистість, комплекс виховних чинників з метою розвитку ціннісних орієнтирів, опанування громадянськими знаннями, вміннями і навичками громадянської поведінки в майбутній професійній діяльності.

«Сформованість громадянської позиції майбутнього вчителя» подано як результат процесу формування означеної інтегративної якості здобувача педагогічної освіти, що виявляється в наявному його ресурсі щодо прояву соціального включення до професійної діяльності та до процесу побудови громадянського суспільства.

2. Виявлено стан розробленості проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. Розроблено компоненти громадянської позиції майбутнього вчителя (мотиваційно-ціннісний, знаннєво-інформаційний, діяльнісно-поведінковий) та критерії сформованості громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу, що відображають сформованість ціннісних орієнтацій і професійних якостей майбутніх учителів, сформованість мотивів до розвитку громадянського суспільства, наявність пізнавального інтересу до проблем держави; сформованість знань функціональної громадянської освіченості, сформованість психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для формування активної громадянської позиції майбутніх учителів, сформованість готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самокритики; здатність займати й відстоювати активну громадянську позицію; сформованість умінь щодо реалізації заходів сприяння розвитку, громадянського суспільства, прояв соціальної активності майбутніми учителями. З урахуванням зазначених компонентів, критеріїв та показників визначено рівні сформованості громадянської позиції: високий, середній, низький.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та обґрунтовано педагогічні умови її реалізації в процесі

професійної підготовки, яка складається з трьох структурних блоків: концептуально-цільового, змістово-організаційного, діагностично-оцінного.

До концептуально-цільового блоку віднесено мету, методологічні підходи, принципи, чинники, компоненти громадянської позиції майбутнього вчителя. Змістово-організаційний блок охоплює: зміст, етапи, форми, методи та методичне забезпечення процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. Діагностично-оцінний блок має в своєму складі критерії, показники, діагностичний інструментарій, рівні та результат сформованості громадянської позиції майбутніх учителів.

Для забезпечення ефективності впровадження розробленої моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності педагогічного коледжу виокремлено такі педагогічні умови: сприятливе середовище, спрямоване на посилення мотивації учасників процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позанавчальної діяльності педагогічного коледжу; спрямованість змісту позанавчальних заходів на формування громадянської позиції майбутніх учителів у педагогічному коледжі; діагностика динаміки формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу.

4. Розроблено методичне забезпечення процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки, зокрема: дорожня карта формування громадянської позиції майбутніх учителів; план діяльності студентського об'єднання «Громадянська позиція сучасного вчителя»; програма авторського спецкурсу «Формування громадянської позиції майбутнього вчителя у позанавчальній діяльності» для викладачів, педагогічних працівників, наставників академічних груп та представників студентського самоврядування; критерії оцінювання рівнів сформованості громадянської позиції майбутніх учителів; діагностичний інструментарій.

5. Експериментально перевірено ефективність моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічних умов її реалізації в процесі професійної підготовки. Так, у середньому на 7,88% збільшилась кількість майбутніх учителів із високим рівнем сформованості громадянської позиції у ЕГ порівняно з КГ, із середнім – на 8,09%. Водночас кількість майбутніх учителів експериментальної групи з низьким рівнем зменшилася на 16,00%, у контрольній групі зменшення відбулося на 4,55%. Ефективність проведеної експериментальної роботи щодо формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки підтверджено методами математичної статистики.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки. До перспективних напрямків подальших наукових розвідок відносимо розроблення та застосування інноваційних технологій формування громадянської позиції в професійній підготовці майбутнього вчителя, засади студентоцентризму в формуванні громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

Основні результати дослідження висвітлено в таких працях автора

Монографія

1. Козлова, О. Г., Бушнев, Ю. С. (2018). *Громадянська позиція майбутніх учителів: теорія і практика формування в процесі професійної підготовки у педагогічному коледжі*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Бушнев, Ю. С. (2014). Формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі педагогічної практики на базі козацьких класів загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (40), 167–175.

3. Бушнев, Ю. С. (2014). Формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності козацьких класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (42), 322–328.

4. Бушнев, Ю. С. (2017). Поняттєвий апарат дослідження громадянської позиції майбутніх учителів педагогічного коледжу. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 37-1, VI (74): Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 495–504.

5. Бушнев, Ю. С. (2017). Формування громадянської позиції майбутніх педагогів у позанавчальній діяльності. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*, 4, 41–49.

6. Бушнев, Ю. (2017). Моделювання процесу формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності в умовах педагогічного коледжу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (73), 23–33.

7. Козлова О., Бушнев Ю. (2017). Педагогічні умови формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (74). 209–219.

8. Бушнев, Ю. (2017). Експериментальна апробація ефективності моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 49, 22–36.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

9. Козлова, О. Г., Бушнев, Ю. С., Іващенко, М. М. (2018). Громадянська позиція вчителя: реалізація стратегії Нової української школи. *Sciences of Europe*, 4, 24, 3–7.

Статті в інших наукових виданнях

10. Бушнев, Ю. С. (2014). Громадянська позиція майбутніх учителів: Сучасні орієнтири. *Наукові пошуки*, 10, 15–18.

11. Бушнев, Ю. С. (2014). Соціально-економічні передумови становлення громадянської позиції майбутнього вчителя. *Студентська наука – 2014*, 156–159.

Публікації

у матеріалах науково-практичних конференцій та семінарів

12. Бушнев, Ю. С. (2014). Формування громадянської позиції студентів як педагогічна проблема. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 22–25.

13. Бушнев, Ю. С. (2014). Громадянська позиція майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Магістр: матеріали наукової конференції «Наукові пошуки молодих учених»*. Суми: Університетська книга, 165–171.

14. Бушнев, Ю. С. (2014). Моральні цінності як передумова формування громадянської позиції майбутніх учителів. *Етнічна самосвідомість та крос культурна взаємодія сучасної молоді: матеріали V Міжнародного науково-практичного семінару*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, С. 133–135.

15. Бушнев, Ю. С. (2016). Самореалізація професійно-творчого потенціалу майбутнього педагога педагогічного коледжу у процесі громадянської позиції. *Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 163–166.

16. Бушнев, Ю. С. (2017). Формування громадянської позиції майбутніх педагогів як педагогічна проблема. *Матеріали науково-методичної конференції викладачів, співробітників і студентів, 2*. Конотоп: КІСумДУ, 93–95.

Бушнев Ю. С. Формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми, 2018.

У роботі розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки. Виявлено стан розробленості проблеми формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу в теорії та практиці професійної підготовки. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу та педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки. Розроблено методичне забезпечення моделі формування громадянської позиції майбутніх учителів у позанавчальній діяльності педагогічного коледжу, педагогічні умови її реалізації в процесі професійної підготовки й експериментально перевірено ефективність означеної моделі.

Ключові слова: педагогічний коледж, майбутній учитель, позанавчальна діяльність, громадянська позиція майбутнього вчителя, формування громадянської позиції майбутнього вчителя, модель, педагогічні умови, сформованість громадянської позиції майбутнього вчителя.

Бушнев Ю. С. Формирование гражданской позиции будущих учителей во внеучебной деятельности педагогического колледжа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренко. – Сумы, 2018.

В работе разработано, обосновано и экспериментально проверено модель формирования гражданской позиции будущих учителей во внеучебной

деятельности педагогического колледжа и педагогические условия ее реализации в процессе профессиональной подготовки. Выявлено состояние разработанности проблемы формирования гражданской позиции будущих учителей во внеучебной деятельности педагогического колледжа в теории и практике профессиональной подготовки. Разработано и теоретически обосновано модель формирования гражданской позиции будущих учителей во внеучебной деятельности педагогического колледжа и обосновано педагогические условия ее реализации в процессе профессиональной подготовки. Разработано методическое обеспечение модели формирования гражданской позиции будущих учителей во внеучебной деятельности педагогического колледжа, педагогические условия ее реализации в процессе профессиональной подготовки, экспериментально проверено эффективность означенной модели.

Ключевые слова: педагогический колледж, будущий учитель, внеучебная деятельность, гражданская позиция будущего учителя, формирования гражданской позиции будущего учителя, модель, педагогические условия, сформированность гражданской позиции будущего учителя.

Bushniev Yu. S. Formation of Future Teachers' Civic Position in Extracurricular Activities of the Pedagogical College. – The manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. – Sumy, 2018.

This thesis is devoted to the development, substantiation and experimental verification of formation model of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college and pedagogical conditions of its realization in the process of professional education.

The research provides, firstly, a thorough analysis of the concepts and terminology, identifies the major determinants of model of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college and pedagogical conditions of its realization in the process of professional education. Secondly, the thesis clarifies the state of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college in the theory and practice of professional education. Thirdly, it defines the model of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college and pedagogical conditions of its realization in the process of professional education. Besides, it highlights methodical guidelines of model of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college and pedagogical conditions of its realization in the process of professional education.

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained results of the research are the following: for the first time in Ukrainian Pedagogy a comprehensive study of the model of formation of the future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college has been carried out, that contains the conceptual-purposeful (purpose, principles, factors, components), content-organizational (content, stages, forms, methods), diagnostic-evaluational blocks (criteria, indicators, levels, result) and pedagogical conditions of its realization in the course of professional education were substantiated (favorable environment aimed at strengthening the participants' motivator in the process of formation of the future teachers' civic position

in extracurricular activities of the pedagogical college, the orientation of extracurricular activities content on the formation of future teachers' civic position in the pedagogical college, the diagnosis of the dynamics of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college) and their influence on the level of phenomenon formation was experimentally investigated; the content of the concepts "teachers' civic position", "formation of the future teacher's civic position of the pedagogical college in the process of professional education", "formation of the future teacher's civic position " were specified; methodical guidelines of model of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college in the process of professional education were improved.

The practical significance of the results of the research lies in development and implementation of methodical guidelines of model of formation of future teachers' civic position in extracurricular activities of the pedagogical college, namely: the road map for formation of future teachers' civic position; the activity plan for students association "Modern Teacher's Civic Position"; the program of the author's special course for government "Formation of future teacher's civic position in extracurricular activities".

The prognostic potential of the researches increases the possibility of using the teachers, workers, academic group mentors and representatives of student self-results for further studies on higher education governance and improving the mechanisms of engaging all actors into this process.

Key words: pedagogical college, future teacher, extracurricular activities, future teacher civic position, formation of the future teacher's civic position, model, pedagogical conditions, formation of future teacher's civic position.

Підписано до друку 05.06.2018 р. Формат 60x90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.